

Kompetencje osób specjalistycznych niezbędne w pracy z dorosłymi osobami w spektrum autyzmu

Wiedza

- dotycząca różnych wariantów neurorozwoju i możliwości ich występowania (np. spektrum autyzmu, ADHD, dysleksja, dyskalkulia, dyspraksja, hiperleksja),
- dotycząca aktualnego rozumienia spektrum autyzmu jako wariantu neurorozwoju i jego różnych trajektorii rozwojowych (np. w zakresie rozwoju, mowy, motoryki, rozwoju poznawczego, społecznego i emocjonalnego),
- dotycząca kryteriów diagnostycznych zgodnie z najnowszymi klasyfikacjami,
- dotycząca dostępnych narzędzi diagnostycznych i ich ograniczeń (np. ADOS-2, ADI-R),
- dotycząca trudności i zaburzeń psychicznych o podobnym obrazie klinicznym,
- dotycząca współwystępujących zaburzeń (np. lękowych, depresyjnych) i ich wpływie na diagnozę,
- dotycząca specyfiki sposobów radzenia sobie ze stresem (np. wycofywanie się, wyuczone maskowanie, eskalacja reakcji emocjonalnych, agresja, ucieczka, meltdowny, shutdowny),
- dotycząca specyfiki odmiennych profili sensorycznych osób w spektrum autyzmu i ich wpływu na codzienne funkcjonowanie i manifestację objawów,
- dotycząca specyficznego obrazu cech spektrum autyzmu u osób socjalizowanych do roli kobiecej (m.in. w zakresie funkcjonowania społecznego, zainteresowań, strategii maskowania się),
- dotycząca zjawiska maskowania, jego funkcji oraz implikacji, zarówno dla funkcjonowania osoby, jak i dla procesu diagnozy i terapii,
- dotycząca specyfiki rozwoju psychoseksualnego osób w spektrum autyzmu,
- dotycząca różnorodności w zakresie tożsamości płciowych i seksualnych,
- dotycząca współwystępowania spektrum autyzmu i niezgodności płciowej oraz możliwych przyczyn tej zależności,
- dotycząca możliwego mniej typowego rozumienia społecznych aspektów płci u osób w spektrum autyzmu,

- dotycząca wpływu stereotypów płciowych na interpretację zachowań i ich diagnozowanie,
- dotycząca dostępnych powszechnie materiałów pomocniczych (kwestionariusze, broszury, książki) wspierających samoocenę i samoświadomość osób zgłaszających się do diagnozy,
- dotycząca zasobów środowiska samorzecznego.

Postawa

- postawa otwartości i szacunku wobec osób w spektrum autyzmu,
- postawa otwartości i szacunku wobec osób o różnych tożsamościach płciowych i orientacjach seksualnych,
- postawa otwartości i szacunku wobec różnorodności ekspresji płciowej i ról płciowych,
- postawa gotowości do pracy z osobami w spektrum autyzmu i o różnych tożsamościach płciowych i seksualnych,
- postawa gotowości do postrzegania każdej osoby jako jednostki o unikalnych doświadczeniach i potrzebach,
- postawa otwartości wobec specyficznych zainteresowań i sposobów wyrażania siebie przez osobę w spektrum autyzmu, które mogą odbiegać od norm społecznych,
- postawa otwartości na zwracanie się do osób w preferowanym przez nie imieniu i formach rodzajowych,
- postawa szczerości i gotowości do empatycznego kontaktu,
- postawa promująca bezpieczeństwo emocjonalne w procesie diagnostycznym,
- postawa promująca język pozbawiony patologizacji i medykalizacji na rzecz języka opisującego funkcjonowanie osoby, zarówno w obszarze trudności, jak i zasobów,
- postawa promująca komunikację bez przemocy,
- postawa gotowości do poszerzania wiedzy i kompetencji w zakresie pracy z osobami w spektrum autyzmu, o różnorodnych tożsamościach płciowych i seksualnych,
- postawa otwartości do dialogu z rodziną osoby pacjenckiej i innymi osobami z jej środowiska,

- postawa transparentności procesu diagnostycznego i gotowości do wyjaśnienia procedur i zasadności zadawanych pytań, szczególnie tych dotyczących obszaru płciowości i seksualności.

Świadomość

- świadomość własnych założeń dotyczących funkcjonowania osób w spektrum autyzmu,
- świadomość własnych założeń dotyczących osób o różnych tożsamościach i orientacjach seksualnych,
- świadomość kontekstu kulturowego, w jakim znajdują się osoby diagnozujące i diagnozowane oraz jego wpływu na proces diagnostyczny,
- świadomość zjawiska interseksjonalnego wykluczenia, jakiego mogą doświadczać w dostępie do ochrony zdrowia osoby w spektrum autyzmu o różnorodnych tożsamościach płciowych i orientacjach seksualnych,
- świadomość obciążeń emocjonalnych i poznawczych, jakie niesie ze sobą proces diagnostyczny dla osoby diagnozowanej,
- świadomość wpływu wcześniejszych doświadczeń osoby pacjenckiej z sektorem ochrony zdrowia na bieżący proces diagnostyczny,
- świadomość odpowiedzialności, jaka wiąże się z wystawieniem diagnozy i jej możliwym wpływem na dalsze losy osoby,
- świadomość wpływu warunków sensorycznych w placówce na osobę diagnozowaną (natężenie światła, dźwięki z sąsiadujących pomieszczeń, kolor ścian, zapachy otoczenia i perfum),
- świadomość znaczenia własnego profilu neurorozwojowego, tożsamości i ekspresji płciowej, orientacji seksualnej, wieku i innych indywidualnych cech dla osób diagnozowanych i procesu diagnostycznego.

Umiejętności

- umiejętność posługiwania się językiem dostosowanym do potrzeb osoby diagnozowanej, z uwzględnieniem na możliwą dosłowną interpretację wypowiedzi, konkretnym, bez użycia specjalistycznych terminów, złożonych sformułowań, z zastosowaniem elementów dialogu motywującego,
- umiejętność posługiwania się różnymi formami rodzajowymi,
- umiejętność pytania i identyfikowania preferencji i potrzeb osoby diagnozowanej w sposób delikatny i taktowny, z uwzględnieniem potrzeb emocjonalnych i sensorycznych,
- umiejętność prowadzenia wywiadu z uwzględnieniem obszaru tożsamości płciowej i orientacji seksualnej,
- umiejętność podążania komunikacyjnego za osobą diagnozowaną i dostosowania formy komunikacji do jej stylu komunikacyjnego (cierpliwość w tłumaczeniu poleceń, odpowiadanie na wątpliwości, spokojne tłumaczenie, nieokazywanie zniecierpliwienia oraz irytacji),
- umiejętność stosowania kryteriów diagnostycznych z DSM-5 i ICD-10/11, ze szczególnym uwzględnieniem różnic w obrazie spektrum autyzmu ze względu na tożsamość płciową,
- umiejętność identyfikacji współistniejących zaburzeń oraz świadomość ich możliwego wpływu na obraz spektrum autyzmu oraz proces diagnozy,
- umiejętność wnikliwej obserwacji i analizy zachowania, w tym umiejętność zauważania subtelnych objawów, które mogą świadczyć o spektrum autyzmu u osób socjalizowanych do roli kobiecej, takich jak maskowanie trudności społecznych czy kamuflowanie emocji, a także możliwego wpływu norm społecznych i oczekiwań dotyczących płci na funkcjonowanie osoby diagnozowanej,
- umiejętność doboru i stosowania różnorodnych narzędzi diagnostycznych, w szczególności dostosowanych do specyficznych potrzeb dziewcząt i osób LGBTQIA w spektrum autyzmu; może to obejmować narzędzia skoncentrowane na subtelnych objawach, które uwzględniają mechanizmy maskowania i unikalne sposoby wyrażania emocji, różnice w interakcjach społecznych oraz nietypowe style komunikacyjne,

- umiejętność zapewnienia klarownej struktury spotkań, możliwie informując o niej z wyprzedzeniem,
- umiejętność zauważenia oraz regulowania poziomu stresu osoby diagnozowanej, zdolność rozpoznawania sygnałów stresu i napięcia oraz dostosowania metody diagnozy do wrażliwości emocjonalnej osoby diagnozowanej celem zminimalizowania doświadczanego stresu,
- umiejętność zaopiekowania w bezpieczny sposób obaw i lęków osoby diagnozowanej,
- umiejętność dostrzegania i wzmacniania zasobów osoby diagnozowanej,
- umiejętność przekazywania trudnych informacji, w tym informacji o diagnozie, w sposób empatyczny z uwzględnieniem emocjonalnych potrzeb osoby diagnozowanej oraz jej rodziny,
- umiejętność przeciwdziałania stygmatyzacji i negatywnych przekonań wśród rodziny, nauczycieli i środowiska osoby diagnozowanej,
- umiejętność krytycznego spojrzenia na własne umiejętności, kompetencje, wykształcenie i ich ograniczenia oraz przyjęcia krytycznej informacji zwrotnej na temat swojej pracy od innych osób,
- umiejętność współpracy z innymi specjalistami, w tym psychologami, seksuologami i terapeutami, aby zapewnić kompleksową ocenę i wsparcie, z uwzględnieniem możliwości przekierowania do innej osoby specjalistycznej w uzasadnionych przypadkach,
- umiejętność integrowania wiedzy z różnych dziedzin,
- umiejętność proszenia o wsparcie (superwizja).

Wymiar etyczny

1. **Szacunek dla podmiotowości i autonomii** – uznanie prawa osoby diagnozowanej do swobodnego wyrażania siebie oraz podejmowania decyzji dotyczących swojego zdrowia i życia.
2. **Ochrona prywatności i poufności** – świadomość zakresu tajemnicy zawodowej i dbałość, aby w sporządzanych opiniach i zaświadczeniach znajdowały się tylko te informacje, które są niezbędne z perspektywy celu sporządzania dokumentów.

3. **Samoświadomość** – umiejętność reflektowania swoich potencjalnie stygmatyzujących postaw i przekonań oraz dążenie do ich weryfikacji.
4. **Primum non nocere** – dążenie do zminimalizowania stresu wynikającego z procesu diagnostycznego oraz dążenie do przeciwdziałania negatywnym skutkom diagnozy.
5. **Równość w dostępie do opieki** – dążenie do tego, aby wszystkie osoby potrzebujące miały dostęp do adekwatnej pomocy.
6. **Obowiązek kształcenia** – świadomość konieczności ciągłego uczenia się i superwizji jako działań podejmowanych na rzecz osób pacjenckich i siebie.
7. **Transparentność** – zapewnienie osobie diagnozowanej przejrzystości procesu diagnostycznego w całym jego przebiegu.
8. **Przeciwdziałanie stygmatyzacji i przemocy** – adekwatne reagowanie w sytuacjach zagrożenia bezpieczeństwa osoby pacjenckiej.
9. **Wrażliwość na kontekst społeczny i kulturowy** – osoba specjalistyczna dostrzega źródła wpływu na postrzeganie spektrum autyzmu i zjawisk z obszaru płciowości i seksualności.